

**БІБЛІОТЕКА ВІННИЦЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО ЯК
ОСЕРЕДОК ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТАН:
ІСТОРІЯ, СЬОГОДЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

Бібліотека Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, формуючи та використовуючи краєзнавчі бібліотечно-бібліографічні ресурси, зосереджує свої зусилля на наданні користувачам інформації про національні, етнічні, природничо-географічні, культурно-історичні, мовні традиції краю. Велика увага приділяється дослідженню історії бібліотеки як науково-інформаційному, освітньому та культурному центру.

На початку XX ст. у зв'язку з соціально-економічним розвитком Російської імперії, динаміки науки та освіти в Україні збільшилася кількість навчальних закладів, намітилася тенденція до заснування і формування фонду бібліотек, в т. ч. і при навчальних закладах. Відбулося зрушення у свідомості людей, очевидним став їх потяг до освіти, розуміння значення вчителя, а також ролі бібліотеки як невід'ємної складової частини розвитку освіти і культури в державі. [1, с.137].

Історія бібліотеки педагогічного університету тісно пов'язана з історією навчального закладу. Заснуванням бібліотеки прийнято вважати 1913 р., рік після створення учительського інституту. У зв'язку з реорганізацією навчального закладу назва змінювалася. Сучасна назва з 1998 р. За майже 100-літній період бібліотека, як органічна та невід'ємна складова навчального закладу, пройшла довгий та складний шлях становлення та розвитку, протягом всього історичного періоду свого існування виконувала основне завдання, тісно пов'язане із освітньою функцією інституту. Перші бібліотекарі, обов'язки яких часто виконували викладачі та випускники інституту, приймали участь у

формуванні фонду, здійснювали його облік, проводили інформаційну діяльність, створювали каталоги, анотовані списки літератури, організовували книжкові виставки. Історичний період, політика держави, керівники навчального закладу, викладачі та студенти мали безпосередній вплив на становлення освітянської бібліотеки, організація якої, формування її фонду знаходилося у складному стані. Відсутність регулярного та систематичного фінансування, плановірності в комплектуванні, становлення та реорганізація учительського інституту негативно впливало на кількісний та якісний склад фонду книгозбірні. Основні кошти на формування бібліотечного фонду надходили від студентів та викладачів. У 1914 р. книжковий фонд становив 2032 прим. Особливу увагу у педагогічному закладі приділяли формуванню розділів: «Педагогіка», «Філософія», «Психологія» [2, с. 72].

Бібліотека мала вагоме значення як інформаційний ресурс для забезпечення навчальних потреб кадрів закладу. У бібліотеках вищих навчальних закладів, а саме вчительських інститутів, цілеспрямовано формують фонди для тих, хто навчає, і тих, хто вчиться [3]. Фонди складалися з періодичних видань і книг, які допускалися вченим комітетом міністерства народної освіти, якщо був дозвіл інспектора. Навчальний заклад для забезпечення фахових інформаційних потреб освітян збирав книги, довідники, періодичні видання з фахових питань, у фондах були твори визначних педагогів XIX ст. та література з історії зарубіжних країн, історії Росії. Ці твори допомагали самоосвіті вчителя, а життя і діяльність видатних педагогів – приклад вчительству для наслідування.

Після Лютневої революції 1917 р., утворення у березні Української Центральної Ради секретаріат з освіти українського уряду розробив програму реформи, в якій центральне місце займала українізація навчальних закладів.

На облаштування українських бібліотек при учительських інститутах та учительських семінаріях було асигновано 1 млн. 200 тис. грн. [4]. В Україні здійснювався процес українізації: обов'язковим було викладання на всіх

відділеннях історії і географії України, української мови та літератури. Приділяється значна увага формуванню фонду книгозбірні учительського інституту національною книгою, введення у навчальний процес рідної мови, було введено курси української мови, літератури, історії. Навчально-виховний процес був україномовним. Невеликими були фонди бібліотеки Вінницького учительського інституту. У січні 1916 р. у фундаментальній бібліотеці нараховувалося 840 назв книг в 1136 томах на суму 2068 руб., в учнівській – 633 назви в 905 томах на суму 1206 руб. Попри великий масив українознавчої літератури, що з'явилася у 1917 р. (747 найменувань), її наукова складова була скромною [5, арк. 65].

Розпочаті напрями реформування освіти за доби Центральної Ради як вагомий важіль динаміки в суспільстві знайшли свій розвиток в діяльності наступних урядів, кожний з яких не залишав бібліотечної справи поза увагою.

В добу визвольних змагань в Україні метою інституту була підготовка педагогічних кадрів, а книгозбірні – забезпечення фахових інформаційних потреб викладачів та студентів. Спільними зусиллями професорсько-викладацького складу інституту, працівниками бібліотеки для забезпечення навчального процесу були сформовані фонди бібліотеки, створено довідковий апарат. Бібліотека активно формувала фонди завдяки книжковим дарам.

У грудні 1919 р. на території України почала встановлюватися радянська влада, яка організовувала державні органи керівництва як системою освіти, так і розвитком бібліотек в Україні [2, с.159]. Незважаючи на політичні та економічні проблеми, уряди значну увагу приділяли збереженню і відкриттю бібліотек, поповненню фондів діючих навчальних бібліотек [2, с.160].

З огляду на важливе значення розвитку бібліотек, та з метою організації державного управління діяльністю книгозбірень в Україні на нових, радянських засадах, 1920 р. у структурі вищого керівного органу системи політосвіти був утворений пропагандистський відділ з бібліотечним підвідділом. У такий спосіб нова влада підпорядковувала бібліотеки «єдиній системі політосвіти»,

викорінюючи в їхній діяльності «національне і дрібнобуржуазне». Відповідно до декрету про централізацію, усі бібліотеки, незалежно від їхнього підпорядкування, об'єднувалися в єдину бібліотечну мережу і передавалися у підпорядкування Народному комісаріату освіти [2, с. 163]. У 1922 р. Головполітосвітою було ухвалено «Положение о единой библиотечной сети республики», що затвердило структуру єдиної мережі бібліотек та їхні типи. До наукових бібліотек було зараховано бібліотеки вищих навчальних закладів [6, с. 75-78; с.77]. Зазначалося, що бібліотеки є невід'ємною складовою освіти, культурно-освітніми та політико-виховними центрами освітньої системи УСРР. Порушувалося питання в найкоротший строк вилучити з бібліотек ідеологічно ворожу літературу і поповнити їх марксистською, проводилися заідеологізовані кроки. Головна функція бібліотеки 20-30 рр. була освітньо-виховна, відповідно визначалися й конкретні завдання – політичне виховання, забезпечення інформаційних потреб працівників закладів освіти. Активно розвивалися форми масової роботи, зокрема: голосні читання, вечори книг, усні газети, політтурніри, групові бесіди, атеїстичні вечори, бібліотечні «вівторки», «четверги», літературні читання, бібліотечні плакати та ін.

У передвоєнне десятиріччя в житті інституту було чимало складного, тривожного й трагічного. Та все ж колектив Вінницького педінституту в тих складних умовах прагнув готувати кваліфікованих спеціалістів. І не останню роль в цьому відігравала бібліотека, фонд якої формувався відповідно до політики держави, навчального закладу. Події, що відбувалися в країні, безпосередньо впливали на роботу навчального закладу і в т. ч. на діяльність бібліотеки. Книгозбірня завжди була інформаційним осередком освітян регіону. Проблеми фінансування, комплектування, збереження фонду відчували бібліотекарі всіх поколінь. Вплив ідеології існуючого тоталітарного режиму відображався і на формування фонду, який відповідав навчальним планам закладу.

З 1937р. директором інституту призначено Я. К. Литвинова, заступником з навчальної роботи спочатку Д.В. Міщука, а згодом М.Д. Буглова. Саме заступники з навчальної роботи, пізніше проректори опікувалися діяльністю бібліотеки. Викладацько-професорський склад інституту доклав чималих зусиль до формування бібліотеки, багато книг передавали з домашніх бібліотек. До бібліотеки були передані книги з Вінницької обласної колегії адвокатів, надходили книги від фізичних осіб з власних бібліотек (інженер-механік Цвігун І.І. передав до бібліотеки енциклопедію Брокгауза і Ефрона та ряд цінних наукових видань). Напередодні Великої Вітчизняної війни фонд нараховував понад 100 тис. примірників, читачів обслуговували на абонементі та в читальних залах на 50 місць, роботу бібліотеки забезпечували шість спеціалістів. Очолював колектив бібліотеки П. Я. Чупира.

Місто під час фашистської окупації зазнало руйнувань і пожеж, навчальний корпус інституту було спалено, фонд бібліотеки був знищений і з 1944 р., після відновлення навчання створювався заново. Навчання проходило у складних умовах. Студенти сиділи на дошках, покладених між стільцями, а в деяких аудиторіях слухали лекції стоячи. Приміщення потребувало капітального ремонту. Не вистачало обладнання, дуже бідною була бібліотека. Книги до бібліотеки надходили зі всіх регіонів країни як пожертви. Виділяли їх і уцілілі бібліотеки міста. Велика увага приділялася формуванню книжкових фондів, упорядкування фонду, його переоблік. Першим, хто прийшов на допомогу, був учитель математики з Літинщини – Волошинюк. Підбірка книг та брошур, подарована ним, стала основою розділу математики. Викладачі надавали можливість студентам користуватися літературою зі своїх бібліотек. Бібліотекарем в ті роки була О. І. Домбровська, яка приймала участь у відновленні діяльності бібліотеки.

4 жовтня 1946 р. (ректор О.М.Ткаченко) при Педагогічному інституті офіційно зареєстрована в міському відділі культурно-освітньої роботи під № 5 Бібліотека Педагогічного Інституту, видано «Реєстраційне свідоцтво,

затверджене заступником голови комітету в справах культосвітніх установ при Раді Міністрів УРСР Р. Швайко та заступником начальника Статистичного управління УРСР Віхерпуль».

Особлива увага приділялася комплектуванню фонду з питань педагогіки, психології, історії, філологічних та фізико-математичних наук. У фонді з'являються документальні джерела, що являють собою історичне, джерелознавче та культурне надбання. Серед цінних видань тих часів є зразки писемності поч. XIX ст., рідкісні прижиттєві видання українських, російських письменників, "Статут великого княжества Литовського" 1811 р. в. та ін.

У 1953 р. інститут перейшов у нове приміщення (будинок колишнього управління Південно-Західної залізниці), в цоколі якого розмістилася читальна зала бібліотеки (де нині розташовано фонд відділу книгозберігання). Читальна зала була просторою, гарною, підлога вкрита килимами, в університеті ходили із змінним взуттям. В цей період активно вивчаються читацькі запити, здійснюється керівництво читанням, проводяться різноманітні заходи: літературні конференції, обговорення книг тощо. Фонд бібліотеки не задовольняв читацькі потреби студентів, активно використовувалися фонди місцевих бібліотек, в основному наукової бібліотеки ім. К.А. Тімірязєва. В 1956-1957 рр. до бібліотеки прийнято фонди ліквідованого на той час Вінницького педагогічного училища, на початку 60-х років – фонди Бердичівського учительського інституту.

У 60-80 рр. значна увага приділялася формуванню фонду книгозбірні, покращенню організації довідкового апарату, модернізації матеріально-технічної бази, розширенню структури закладу. Активно пропагувалися джерела марксизму-ленінізму, матеріали КПРС та КПУ, документи з'їздів, пленумів ЦК, постанови та інша ідеологічна продукція, як вимагалось у ті часи. Відповідна література надходила до бібліотеки у великій кількості. Бібліотека завжди була підпорядкована тій ідеології, що і держава, проводила політику ВНЗ, держави. Завідувачами бібліотеки в ті роки були Четверик Л. М.,

Шелягова З. М. В 70-ті роки очолювала бібліотеку Янківська Г. П. (ректор Грущенко І. П.). За цей період розширилася площа бібліотеки. З цокольного приміщення читальну залу було перенесено на 2-й поверх. Комплектування фонду в радянські часи здійснювалося централізовано через бібколектор, також використовували книжкові магазини. Книги замовлялися за тематичними планами видавництв, навчальна література надходила до бібліотеки відповідно до щорічних планів Міністерства освіти. Забезпеченість навчальною та методичною літературою відповідала встановленим нормам. З 1977 р. завідувачем бібліотеки була Псенюк Д. І., яка до того працювала завідувачем відділу обслуговування. При Псенюк Д. І. було розпочато видання бібліографічного покажчика «Праці викладачів ВДПУ».

Події 70-80 рр. диктували основні напрями роботи бібліотеки. Бібліотека включалася у соціалістичні змагання, відзначення річниць Великого Жовтня і дня народження В.І. Леніна, річниць утворення СРСР. 70-80 рр. можна охарактеризувати як роки стабілізації та вдосконалення бібліотечних процесів. Діяльність бібліотеки спрямована на виховання в молоді принципів комуністичної моралі, любові до Батьківщини. У практику роботи інституту впроваджується факультативний курс «Основи бібліотечно-бібліографічних знань і роботи з книгою», які викладають працівники відділу бібліографії (Кравець Н.С., Шаповал Л.П.).

З 1982-2006 рр. завідувач, а потім директор бібліотеки – Бойван О. В. (ректор Шунда Н.М.). Зміна структури бібліотеки, переїзд в новий корпус, впровадження нових технологій – все це випало на її долю. У 80-ті роки існували спеціалізовані читальні зали – суспільних наук, фізико-математичних наук. Розширено навчально-матеріальну базу інституту, для бібліотеки виділено 1250 м².

Початок 90-х бібліотека переживала великі труднощі, викликані соціально-економічними перетвореннями в країні. У зв'язку з розвалом державної системи книгопостачання (ліквідовано бібліотечний колектор)

довелося встановлювати прямі зв'язки з книжковими магазинами, видавництвами. В складній ситуації бібліотека змогла не тільки зберегти фонд, але й збільшити його. Фонд книгозбірні поповнювався за рахунок благодійних організацій «Відродження», «Сейбр-Світло» та ін. За майже столітній період довелося пережити різні часи: повоєнні, період економічної відбудови, роки промислового злету, політичної та економічної кризи, але завжди керівництво університету пам'ятало про бібліотеку, ставило завдання забезпечити навчальний заклад новою літературою та періодичними виданнями.

З 2003 р. посаду ректора займає О. В. Шестоपालюк, доктор педагогічних наук, професор, Заслужений працівник освіти. Із зміною керівництва у ВНЗ розпочато масштабну роботу з реформування всіх сфер університетського життя. Кардинальні зміни відбулися і у бібліотеці. Бібліотека виходить на значно новий рівень. За підтримки ректорату бібліотека Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського трансформується в сучасну, комфортну, прогресивну структуру навчального закладу, справжній науково-інформаційний центр університету. З 2004 р. у бібліотеці розпочався процес комп'ютеризації, придбано ліцензійну АБІС ІРБІС, створено відділ комп'ютеризації та експлуатаційно-технічного обслуговування бібліотечних процесів.

З 2006 р. бібліотеку очолює Білоус В. С., бібліотекар-бібліограф, яка з 1987 р. працює в бібліотеці ВДПУ, займаючи різні посади (від бібліотекаря до директора). Активно впроваджуються інноваційні процеси в роботу бібліотеки, розпочинається корпоративна діяльність з освітянськими та науковими бібліотеками. Гармонізація традиційних і новітніх інформаційних ресурсів – стратегія розвитку бібліотеки. Пріоритетний напрям бібліотеки – створення потужної електронної бібліотеки. У 2009 р. створено залу електронної інформації на 40 автоматизованих робочих місць з доступом до всесвітньої мережі Інтернет. Бібліотечний фонд становить понад 500 тис. примірників, електронний каталог нараховує понад 170 тис. записів, медіатека – більше 500

одиниць зберігання. В структурі бібліотеки 5 читальних залів на 500 посадкових місць.

Бібліотекарі навчального закладу впродовж десятиліть проводили невтомну й подвижницьку працю, спрямовану на збереження писемної культури нашого народу, відродження духовності та виховання освітянської молоді. Славний внесок в бібліотечне забезпечення освітян області внесли працівники бібліотеки, ветерани бібліотечної справи Шелягова З.М., Янківська Г.П., Псенюк Д.І., Бородавко О.М., Іщук Н.Ф., Кравець Н.С., Шаповал Л.П., Бойван О.В., Радер Н.І., Шпильова Н.М., Бондар Г.П., Михальчук Л.І., Марченко М.В., Іванчук В.О. та ін. В бібліотеці трудяться багато достойних, відданих справі спеціалістів. З'являється когорта молодих бібліотекарів, на яких покладається велика надія в продовженні справи забезпечення освітян якісною інформацією. Бібліотека відчуває постійну підтримку ректорату та адміністрації ВНЗ. З огляду на довгий історичний розвиток бібліотеки, незважаючи на проблеми сьогодення бібліотека з оптимізмом дивиться у майбутнє.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Дитинник Л.В. Становлення і розвиток бібліотек системи Дирекції народних училищ на Поділлі (кінець XIX – початок XX ст..) / Л.Д. Дитинник // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / Кам'янець-Подільський національного університету імені Івана Огієнка, Наукова бібліотека ; редкол. : О.М. Завальнюк (голова), В.С. Прокопчук (відп. ред.) [та ін.]. - Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010.- С.137-143. – (Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство; вип.2).
2. Рогова П. І. Педагогічні бібліотеки України (друга половина XIX – 20-ті рр.. XX ст.) / П.І. Рогова ; АПН України, ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського . – К. : Четверта хвиля, 2009. – 270 с.
3. Ряппо Я. Народна освіта на Україні за десять років революції / Я. Ряппо. – Х. : Держвидав України, 1927. – 127 с.
4. Ківшар Т.І. Український книжковий рух як історичне явище (1917-1923 рр.) / Т.І.Ківшар. – К. : Логос, 1996. – 339 с.
5. Переписка с комиссионером департамента народного просвещения о высылке учебников для учебных заведений губернии. 7 января 1853 -31 декабря 1853 // ДАХмО, ф.67, оп.1, спр.104.- 164 арк.
6. Положение о единой библиотечной сети республики // Книга и книжное дело в Украинской ССР: сб. док. и материалов, 1917-1941. – К.:Наукова думка, 1985. – С. 75-78; С.77.

Білоус Валентина Степанівна

директор бібліотеки Вінницького
державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського

вул. Острозького, 32

м. Вінниця

21100

т. (0432)26-51-98; (0432)27-59-46

vspu-lib@mail.ru

<http://www.vspu.edu.ua/>